

3-TOM, 3 - SON
ÒZBEK TILINING LUG'AT TARKIBI

Nurmamatova Umida Zarmamat qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Anotatsiya:

Ushbu maqolada o'zbek tilining lug'at tarkibi, uning asosiy qatlamlari va shakllanish jarayoni yoritilgan. Maqolada asli o'zbekcha, o'zlashma, shevaga oid, qadimiy, neologizmlar va terminologik so'zlar haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, yangi yasama so'zlar va ularning tuzilish xususiyatlari ham tahlil qilingan.

Kalit so'zlar:

o'zbek tili, lug'at tarkibi, o'zlashma so'zlar, neologizmlar, terminologiya, yasama so'zlar.

Annotation:

This article explores the lexical composition of the Uzbek language, highlighting its main layers and formation process. It provides information on native Uzbek words, loanwords, dialectal words, archaic terms, neologisms, and terminology. Additionally, the structure and characteristics of newly coined words are analyzed.

Keywords:

Uzbek language, lexical composition, loanwords, neologisms, terminology, coined words

Аннотация:

В данной статье рассматривается лексический состав узбекского языка, его основные слои и процесс формирования. Представлена информация об исконно узбекских, заимствованных, диалектных, архаичных словах, неологизмах и терминологии. Также анализируется структура и особенности вновь образованных слов.

Ключевые слова:

узбекский язык, лексический состав, заимствованные слова, неологизмы, терминология, производные слова.

3-TOM, 3 - SON

Kirish

O'zbek tilining lug'at tarkibi uning tarixiy rivojlanishi, turli tillar bilan aloqasi va ichki taraqqiyoti natijasida shakllangan. Bu tarkib asosan asli o'zbekcha so'zlar, o'zlashma so'zlar, shevaga oid birliklar, arxaik va yangi hosil qilingan so'zlardan iborat. Ushbu maqolada o'zbek tilining lug'aviy boyligi, uning asosiy qatlamlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi.

O'zbek Tilining Lug'at Tarkibi

O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, uning lug'at tarkibi juda boy va turli manbalardan kelib chiqqan so'zlar bilan boyitilgan. Bu tarkib tildagi so'zlarning kelib chiqishi, ularning shakllanish jarayoni va ishlatilish xususiyatlariga qarab bir necha guruhlariga ajratiladi.

1. Asli o'zbekcha so'zlar

Bu toifa o'zbek tilining eng qadimiy qatlamini tashkil etadi va asosan turkiy ildizga ega. Ular xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyotda keng qo'llanadi. Masalan: ota, ona, bola, uy, suv, tog', qush, yurak, qo'l, bosh.

2. Shevaga oid so'zlar

O'zbek tilining turli hududiy shevalarida uchraydigan so'zlar bu guruhga kiradi. Ular umumadabiy tilga kamroq kirib kelgan bo'lsa-da, xalq tilida keng ishlatiladi. Masalan: g'irg'ir (Farg'ona shevasi - chig'anoq), o'xchi (Xorazm shevasi - qoshiq)

3. Qadimiy va arxaik so'zlar

Tarixiy taraqqiyot natijasida hozirda kam qo'llanadigan yoki butunlay unutilgan so'zlar shu guruhga kiradi. Masalan:

bekan (xotin) ulug' (katta)

4. Yangi so'zlar (neologizmlar) Zamonaviy ilm-fan va texnologiyaning rivojlanishi natijasida o'zbek tiliga yangi tushunchalar bilan bog'liq so'zlar kirib kelmoqda. Masalan:

kompyuter, internet, dron, smartfon.

5. Kirishma so'zlar (o'zlashma so'zlar)

3-TOM, 3 - SON

O'zbek tiliga boshqa tillardan olingan so'zlar ham lug'at tarkibining muhim qismini tashkil etadi. Ular asosan quyidagi manbalardan kelib chiqqan:

Fors-tojik tillaridan: daftar, maktab, devor, do'kon.

Arab tilidan: adabiyot, madaniyat, ilm, ta'lim.

Rus tilidan: stol, samolyot, traktor, telefon.

Yevropa tillaridan: biznes, menedjer, marketing, innovatsiya.

6. Terminologik so'zlar

Turli fan va sohalarga oid maxsus terminlar lug'at tarkibining muhim qismini tashkil etadi. Masalan:

Matematika: funksiya, logarifm.

Tibbiyot: diagnostika, terapiya.

Texnika: modifikatsiya, generator.

7. Shaklan o'zgargan va yasama so'zlar

O'zbek tilida mavjud so'zlardan turli grammatik va semantik vositalar yordamida yangi so'zlar hosil qilinadi. Masalan:

Qo'shimchalar yordamida: kitob+xon, bilim+don.

Ikki yoki undan ortiq so'zlar birikishi orqali: avtomobil yo'li, quyosh botishi.

O'zbek tilshunosligida lug'at tarkibiga oid ilmiy ishlar ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Masalan, A. Madvaliyev va Sh. Rahmatullayev o'zbek tilining tarixiy shakllanish jarayonini o'rganib, uning lug'at tarkibida turkiy qatlamning ustunligini ta'kidlaydi. Shuningdek, I. Muminov va U. Normatov kabi tadqiqotchilar o'zbek tiliga arab, fors-tojik va rus tillaridan kirib kelgan o'zlashma so'zlarni chuqur tahlil qilganlar. Zamonaviy tilshunoslikda esa neologizmlar va terminologik birliklarning shakllanish jarayoni, ularning qo'llanilishi ustida izlanishlar olib borilmoqda.

Natija va muhokama

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilining lug'at tarkibi tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillarning ta'siri ostida doimiy rivojlanib bormoqda. Asli o'zbekcha so'zlar asosiy qatlamni tashkil etsa-da, o'zlashma so'zlar til taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi.

3-TOM, 3 - SON

Xususan, arab va fors tillaridan kirgan soʻzlar adabiyot, madaniyat va ilmiy atamalarda keng qoʻllaniladi. Rus va Yevropa tillaridan olingan soʻzlar esa texnika, fan va texnologiya sohalarida faol ishlatilmoqda.

Yangi neologizmlar va terminologik birliklarning paydo boʻlishi zamonaviy til taraqqiyotining muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Tilshunoslar tomonidan oʻzbek tilining oʻzlashma soʻzlarga moslashuv jarayoni hamda yangi yasama soʻzlar yaratish tamoyillari boʻyicha tadqiqotlar davom etmoqda. Bu esa oʻzbek tilining yanada boyishiga va zamon bilan hamnafas boʻlishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Oʻzbek tilining lugʻat tarkibi uzoq tarixiy jarayon davomida shakllangan boʻlib, u milliy va xalqaro taʼsirlar natijasida doimiy ravishda boyib bormoqda. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, asli oʻzbekcha soʻzlar asosiy qatlamni tashkil etgan holda, oʻzlashma soʻzlar tilning rivojlanishida muhim rol oʻynaydi. Arab, fors-tojik va rus tillaridan kirib kelgan soʻzlar ilm-fan, madaniyat va texnologiya sohalarida faol qoʻllanilmoqda. Shuningdek, yangi neologizmlar va terminologik birliklarning paydo boʻlishi oʻzbek tilining zamonaviy ehtiyojlarga moslashuvchanligini koʻrsatadi. Kelgusida oʻzbek tilining lugʻat tarkibida yangi soʻzlarning shakllanish jarayonini chuqur oʻrganish, ularning lingvistik xususiyatlarini tahlil qilish va adabiy til meʼyorlarini rivojlantirish boʻyicha tadqiqotlarni davom ettirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madvaliyev A., Rahmatullayev Sh. Oʻzbek tilining lugʻat tarkibi va taraqqiyoti. Toshkent: Fan, 2005.
2. Muminov I., Normatov U. Oʻzbek tilida oʻzlashma soʻzlar va ularning lingvistik tahlili. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010.
3. Yoʻldoshev B. Neologizmlar va zamonaviy oʻzbek tili. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
4. Karimov A. Terminologiyaning rivojlanish qonuniyatlari. Toshkent: Universitet, 2020.
5. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. Toshkent: Fan, 2006.
6. Mahmudov N. Oʻzbek adabiy tili taraqqiyot bosqichlari. Toshkent: Maʼnaviyat, 2015.

